

vic kviško strlé. Ondi zakurimo, da bi si osušili čevlje rose napojene in si skuhali kosilo. Ko si nekoliko oddahnemo in odpočijemo, bi si bili radi iz visoke gore ogledali nižave bližnje in daljne; toda nevoščljiva megla je doline pokrivala, in nam ni privoščila tega veselja. Še le popoldne so se megle razkadile toliko, da smo imeli moten sicer, pri vsem tem pa le vendar prijazen razgled proti Gorenski strani, kjer nebotični snežniki v nebo kipé. Odprl se nam je pogled na vesele vinske gorice ob trški gori in njenem obližji. V znožji se je dremotna Krka zvijala po dolini, in je dolino opasovala, kakor nekdanj drag sreber pas Kranjsko nevesto. Oj, koliko dragih spominov mi je v srcu zbudila! Iz Žužemberga prišedša se med hribe stisnjena po globoki strugi splazi proti meji topliške fare memo Soteske, kjer mi je bival drag prijatelj njega dni, ko me je moj poklic na Toplice navezaval. Na Toplicah sem se bil seznanil z mnogimi ljudmi, ki so ondi ali zdravja iskali ali po drugih opravilih tje kaj zahajali. Marsiktera vžaljena duša mi je zaupala ondi svoje težave, in so jej bile polajšane njene britkosti, ko je vidila, da jej odgovarja sočutno, rodoljubno srce; in s tem in unim znancem sva kramljala tamkaj kako prijazno, domoljubno besedo. Marsikterega zmed njih že pokriva zdaj zelena gomila, in britko se mi je vselej vžalilo srce, ko sem zvedil da je umrl! — Na meji topliške fare otožno Krko spet stisneta dva brega precej visoka, dokler jej dostojnega prostora ne prepusti prijazna planjava pri bavitovski fari, v kateri „verus Israelita, in quo non est dolus“, pase svoje ovčice, katerim je preskrbel za duhovno pašo lepo stanišče, ter ondotno cerkev vso obnovil in olepšal. — Naprej se Krka vije memo prečenske in šmihelske fare proti Novomestu, v katerem memo mnogo drugih prebiva tudi mnogo blagih src. Ni jih težko najti. Naznanjata jih dva lepa zvonika. Stara kapitelska cerkev je pred nekterimi leti dobila lepo lepo streho na svoj turn. Pravijo, da so sedanjí prečastiti gospod proš do kakih treh tisuč stotinjakov (goldinarjev) lastnega premoženja darovali za to lepo streho. Slišal sem, da so mislili po svoji smrti zapustiti določeno število denarja za popraviljanje zvoniku; po tem pa se premislijo ter pravijo: „Kaj, ko bi jaz turn pokrili, dokler še živim, ter vidil dogotovitvenega še v svojem sedanjem življenji, ako je Božja volja?“ In res se dela lotijo, in ga mojstersko zvršijo. Niže pod kapitelskim se niži zvonik steguje proti nebu. Tudi ta turn je popravljen ter na novo krit s kositarjem; popravljen pa je tudi cerkev, ter znotraj vsa obnovljena in olepšana. In obnovljevanja in lepšanja le ni še konec. Marsikterokrat sem mislil sam pri seboj: „Od kod nek ubogi frančiškani dobivajo toliko denarja, da jim je mogoče cerkev tako lepo popravljati? Mestjani po večem niso bogati, da bi jim zamogli tolikanj darovati, in da bi jim od kod drugod dohajala kaka pomoč, tudi ni bilo slišati in znati!“ Na zadnje pa le vendar tej skrivnosti pridem na sled. Poslušaj, svet! in čudi se ti, ki dandanes tako srdito objedaš uboge menihe, ter jim brezvestno očitaš, da jim ni drugega pri srcu, nego slastni obedi. Ko so novomeški frančiškani dobili sedanjega vrednega gvardijana, moža bistrega uma in blagega srca, vsega unetega za Božjo čast in milo našo domovino, so se dogovorili med seboj, da si bodo pri svojem zmernem obedu vsak dan pritrkali eno ali drugo jed, ter s tem, kar si po takem potu privarujejo, popravljali svojo zapuščeno cerkvico. O blage duše! ko bi imel jaz Kalistrovo premoženje, ali če tudi nekoliko manjše memo njegovega, postavil bi vam vašo cerkev v tak stan, da bi se vam srce smejalo nad njeno lepoto. Pa ne le v ozir cerkve, ampak tudi v ozir šole vsa čast in hvala gré

vrlim frančiškanom, kajti izvrstni učitelji so in prav iskreni domorodci. Kdo ne pozná memo drugih pridnih učnikov domoljubnega vodja in učenega naravoslovca gvardijana Bernarda Vovka, izvrstnega zgodovinarja Rafaela Klemenčiča, bistroumnega jezikoslovca Ladislava Hrovata, ki nam je že toliko lepih spisov spisal v milem maternem jeziku? Toda kakor vsem domorodcem, je tudi novomeškimi učenikom pot le premnogokrat s trnjem nastlana! — Niže pod Novomestom je bil pogled v nižavo močno zaprt, deloma so ga prerastla visoka drevesa, deloma ga je megla zakrivala. — Nekama tužnim srcem sim se ločil od tega razgleda. In dasiravno je bila vsa naša družba vrh Gorijancev prav nedolžno vesela, kakor da bi bili vsi enega srca in enega duha izpod ene strehe domá, mi neka posebna miloba vendar le ni hotla iz srca, marveč se ga je držala z železno silo, in to tem bolj, ker smo se znašli na meji med kranjsko in militarsko zemljo. Na kranjski strani namreč stojé groblje rimsko-katoliške cerkve svete Jederti, na militarski zemlji pa se znajdejo ostanki grškokatoliške cerkve sv. Elija, ki pa razpadajo leto za letom bolj in bolj. Ljudje si pripovedujejo, da se je nekdanj v tej in uni cerkvici na eno nedeljo in ob enem času obhajala služba Božja, tû v slovenskem, tam v latinskem jeziku, pa razne nerodnosti, pretepi in celó poboji so konec storili temu in unemu. Opustila se je služba Božja, opustilo se je popraviljanje cerkev, strehe so izkapale iznad zidovja, in razgaljene zidine razpadajo in se razsipajo. Lepo misel naših dedov, da bi v bratovski slogi in vzajemni ljubezni grški in rimski katoličani na najvišji višini dolenske strani v nebeškem obližji obhajali spomin svojega zedinjenja, je skalila in ugonobila grda nesloga in ostudna needinost njihovih unukov. O, Slovani, Slovani! koliko krvavih ran vam je že vsekala naša nemila nesloga in naša zavirljiva needinost!

Izpod Gorijancev sv. Pavla dan.

—f—.

Zemljo- in narodopisne stvari.

Bolgarska in Bolgari. *)

Bolgari, izbravši si Črnega Jurja (Karadžiča) so dolgo spali pod hudim jarmom, dokler ni grški punt leta 1821 izbudil njihovih hajdukov, ki so, ko je počila prva puška, brž hiteli v Grško in pomagali boju za slobodo. Eden najglasovitnejih glavarov je bil, Marko Bočar, rojen v bolgarski Vodnici, iz ktere je pred Pazvanom bežal med Suliote; takrat se je tudi slavnega izkazal Zavena. — Boj med Turčijo in Rusijo leta 1829 podpalil je Bolgare za toliko, da se je želja za slobodo čedalje bolj širila. Središče dotično bilo je v Trnovu in v raznih samostanih balkanskih, posebno je Juri Sofeli se mnogo trudil, dokler ni dobil dovoljenja, da 10.000 delavcev zbere ter v Varni popravi zidine, ki so jih Rusi razdrli leta 1829. In tako na skrivnem zbere do 40.000 duš, da, kakor Miloš Srbom, izvojuje neodvisnost. Niprav jasno, kako da so to Turki zasledili; večidel se misli, da je Hilarion, metropolit trnovski, prvi Turkom odkril to zakletbo. Mnogo jih je strašno smrt storilo; vendar Turki niso vsej zakletbi prišli do dna in kraja, ker leta 1838 zopet vidimo, kako so, obkolivši trdnjavo, žarko od Srbov zahtevali pomoči, al Miloš jim je ne dá, in ravno tako leta 1841, ko se je v vlaški zemlji na tak boj pripravljaj bolgarski pisavec Rakovski. Začel se je boj, ko je pašin bratranec v Nišu izmed veselega plesa (kola bolgar-

*) S tem dovršimo sestavek, ki se vjema s 209. stranjo lanskim „Novic.“ Vred.

skega) siloma zgrabil mlado lepoticu Agapijo ter jo zaprl v svoj dvor. Ker od kneza Mihajla ni bilo pomoči, na duhu padejo po hudi bitki na Moravi ter hajduci zopet v šumo. Leta 1849 je bil punt pri Vidinu; isto leto so pisarnice vredili po bolgarski. Brez nasledkov in pameti je bilo, kar je leta 1857 v Trnovem počel starec Nikola (Dědo Nikola).

Bolgarom je sedaj očitno, da jim ni duševnega razvitka, dokler so jim Grci na čelu v cerkvenih zadevah. Zato že od leta 1830 razpošiljajo mlade ljudi po raznih zemljah, da se izobrazujejo za duhovne, učitelje, zdravnike; in če tudi hat-humayum ni kaj velike spremembe prinesel, vendar so iz stališča ravnopravnosti brž začeli izdavat časnik „Bolgarija“; ta pa je Fanariotom vsekali smrtno rano. Ko je leta 1860 na veliko noč škof Hilarion v molitvi napomnil patrijarha grškega, strašen je bil hrup po cerkvi, v Carigradu in zunaj je velika množica národna na glas rekla, da se hoče rajše združiti s katoliško cerkvo, kot ostati pod grškim patrijarhom, ako se jim le to zagotovi, da se nikdo ne bo mešal v njih cerkveni stari bolgarski jezik.

To je kratka črtica o razvitku tega naroda. Ddamo tukaj še pregled narodov, s katerimi je pomešan današnji dan bolgarski. To nam tolmači prečudno naravno tako velikega naroda, ki vendar robuje tako malo omikanemu Turku.

Kolikor znamo iz povestnice, Bolgari od časov Krumovih niso premenili svoje zemlje. Vsa bolgarska zemlja, kakor smo jo naznamovali na početku teh sestavkov, tedaj od ohridskega jezera in kosovega polja do črnega morja, in od Donave do egejskega morja obsega po besedah „Wanderer-ja“ do 4200 □ milj in 7 milijonov in 255.000 duš. 1600 milj, ki štejejo 3 milijone in 500.000 duš, gré na Bolgarijo v upravnem pomenu tega imena, tedaj med Balkanom in Donavo; 1400 milj z 2 milijonoma in 155.000 dušami na Tracijo, in 1200 milj z 1 milijonom in 600.000 dušami na Macedonijo in une strani Albanije in Tesalije, do katerih se nahajajo tudi Bolgari. Razun teh Bolgarov domačih štejemo še jih po drugih zemljah poprek 800.000 duš in to v Banatu 35.000, v Srbii 240.000, v južni Rusii 65.000; v Besarabii 115.000 in v Romanii 350.000 duš.

Al Bolgari tudi po domači zemlji niso povsod sami za se, ampak razni narodi so jim primešani. Narodi med Bolgari razkropljeni in raztepeni so sledeči:

a) Osmanov ali Turkov je do 350.000, posebno po mestih živeči so večidel rokodelci, panduri, vojniki, uradniki; sèm ter tje tudi kavanari; le med Silistrijo in Šumlo, za tem v Krždalju na zapadu od Drenopolja živi jih več skupaj ter obdelujejo polje;

b) Tartarov je sedaj do 145.000 duš, katerih največi del je sčasoma se preselil iz Rusije, ter še prihajajo posebno od kavkaske strani; turška vlada rada jih naseljuje na srbski meji.

c) Divji Arnavti ali Škipeturi; radi so pekari ali pa živé od živinoreje; uni Arnavti pa, kateri so prišli Izlam, največi živé kot vojniki.

d) Ciganov do 160.000 živi od kovačije.

e) Cincari, ki govoré južno narečje romanskega jezika ter se imenujejo po besedi „cinci“, to je, cinque (pet). Veči del jih živi od trgovanja, vendar jih v južno-zapadni Macedonii živi nekaj od živinoreje in pastirstva. Kot trgovci govoré turški, grški, večidel tudi bolgarski; al po tujih zemljah prištevajo se sami Grkom in njihovim idejam.

f) Grkov do 180.000 duš živi največi del na panogi, ki od Soluna kraj egejskega morja sega do Carigrada; živé pa večidel od trgovine.

Razun teh še 60.000 Jermencev, 170.000 židov, 25.000 Rumunov in 50.000 Kozakov kraj črnega morja.

Od vseh teh narodov Bolgare, kakor je že poprej bilo rečeno, največi zaverajo Grki, in naravno tudi Turki.

Turška država vsega skupaj ima blizu 16 milijonov stanovnikov; odbivši 4 milijone stanovnikov vlaških, 1 milijon in 100.000 srbskih in 130.000 v Črnigori, ostane še 10 milijonov in 770.000 duš, tedaj 4 milijone in 740.000 nebolgarskih stanovnikov, od katerih je le 1 milijon in 800.000 Grkov.

Bolgari so največi del pravoslavni, ali kakor tudi pravimo, staroverci; vendar je izmed njih do 300.000 Mahomedancev, ki se jim pravi Pomakom; in 60.000 zedinjenih ali katoličanov, ki se zovejo Pavlikjani.

Pomaci so bolgarski odpadniki iz časa, ko so Turki prihruli, kateri, nadjaje se, da bodo stare svoje bolgarske privilegije podržali (kakor so po Bosni ti odpadniki zares jih podržali) so zapustili kristjanstvo; al ker so preblizo glavnemu mestu, ter jih je preveč, izgubili so svoje prednosti, ter današnjim naslednikom ni ostalo kaj do edinih starih pergamentov, na katerih so napisane nekdanje njihove pravice. Kar se pa tiče jezika in imen in šeg njihovih, vse je še narodno bolgarsko; znano je, da po Bosni taki odpadniki govoré najlepše štokavski jezik. Na dan vernih duš ti Pomaci s kristjani vred obiskujejo pokopališča prededov, ter se tako ločevajo od Turkov po krvi. — Živé neki kot panduri itd. po mestih, v večem broji pa pomešani s Turki na dveh mestih, namreč v Rodopi Planini na tračkomacedonski meji kraj Strume, in pri mestu Lovač ali Lovič sredi poti med Nikopoljem in Balkanom.

Pavlikjani vživajo politiško pomoč od katoliških držav, posebno pa od francoske zemlje; zato njihove cerkve niso pod zemljo ali pa skrite, kakor druge bolgarske na mnogih mestih, ampak so po evropski šegi okinčane s stolpovi in zvonovi.

Iz vsega tega, kar se je do sedaj govorilo o Bolgarih, mogel bi človek misliti, da je čudno, kako da ta narod še do danes živi pod težkim turškim jarmom. Al že začetek in daljni razvitek njihove povestnice kaže nam, kako je neka nesrečna sestava v tem narodu zlomila vso silo, ki bi delovala počasi ali stalno. Kakor je sploh največi del Slovanov bolj mehkega, mirnega značaja, se nam tako kažejo tudi Bolgari. Poljedelstvo jim je glavni kruh; kjer koli je na Turškem vrtnarstvo razvito, skoro povsod nahajaš v znoji svojega obraza marljivega Bolgara. Manj se peča s trgovino na svoj račun, tem več jih nahajaš kot voznike noter do Kavkaza in Sirije; med južnimi Bolgari nahajajo se tudi mnogi živinarji in pastirji; Pomaci pa slovó kot junaci.

Sami tujci, posebno Cyprien Robert, hvalijo Bolgare kot poštene, miroljubne, marljive ljudi; možki največi del so lepi in bistroumnega obraza, žene pa po mestih sèm ter tje tako lepe, da bi mogle Rafaelovemu kistu služiti za izvire.

To je, kar sem povedati hotel o tem zanimivem narodu slovanskem. *)

*) Naj popravim neke večje pomote, ki so se v pisanje vlezle ali pa v tisk. — Str. 38. na levi polovici v 1. vrsti z dol pred besedo pot dodaj: in. Na desni polovici v 30. z dol beri Neredimke. — Nominativ imena gore bolgarske po „Wandererji“ ni Rilo, ampak Rila. Str. 39. v. 6. pred: Kazanlik stavi: „Tulovo polje ali.“ — Str. 52. na desni polovici v. 23. namesti do edino živečih beri: razun edino ž.; v. 34. Saborom premeni v taborom. — Str. 67. v. 5. jo mora biti jej. — Str. 82. vrst. 14. namesti: kakor zida stolp od unih beri: za spomin unim; v. 18. namesti tik kapelice beri: tik ceste, vrst. 33-34. izbriši besede: „ki ga...rog.“ — Str. 104. v. 4. beri: „razteguje zmiraj, na koliko se marljivi Bolgari“ v. 23. zgorej beri: „tudi v Slovenii se...“; v. 13. zd. kjer premeni v ker; v. 11. do 10. zd. beri: „severni strani, to je crte.“ — Str. 179. v. 6.